

Інститут археології НАН України
Інститут історії України НАН України
Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка
Карпатський університет ім. Августина Волошина
Ужгородська українська богословська академія ім. свв. Кирила і Мефодія
Національний архітектурно-історичний заповідник "Чернігів стародавній"
Чернігівський історичний музей ім. В.В. Тарновського
Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка
Товариство пам'яті князя Оскольда (м. Київ)
Релігійно-філософський та культурологічний журнал "Віра і Життя"

Християнізаційні впливи в Київській Русі за часів князя Оскольда: 1150 років

*Матеріали
міжнародної наукової конференції*

19-20 листопада 2010 року, м. Чернігів

**ВМА "Терен" – Луцьк
в'єра н жизнь – Чернігів
2011**

Ю.В. Луцкай

Русь у IX столітті за даними Длугоша і Стрийковського

Вивчаючи історію Русі, важливо врахувати весь спектр існуючих джерел. Серед польського нарративу є важливі пам'ятки, що стосуються історії Русі. До них можна віднести хроніки Яна Длугоша та Матвія Стрийковського.

У ранніх польських хроніках (Мартіна Галла, Кадлубека, Великопольської хроніки тощо) першою подією, що стосується Русі, є війна 1018 р. між Київським князем Ярославом Мудрим та Польським правителем Болеславом Хоробрим (докладнішу викладку дивись в моїй статті¹). Але про більш давні часи Руської держави першим писати став Ян Длугош.

Уже після Длугоша з'являються інші хроністи – Матвій Меховський, Мартін Кромер, Мартін та Йоакім Бельські та інші, але лише Стрийковський досягнув рівня Длугоша та у чомусь його перевершив. Слідом за Длугошем він широко висвітлює історію Русі.

Важливо розглянути та систематизувати дані з історії Русі, що нам надають хроністи Длугош і Стрийковський, та порівняти їх з давньоруськими літописами та іншими давніми джерелами. Зрозуміло, що ці хроністи були компіляторами, але вони користувались не тільки тими джерелами, що нам відомі, але й тими, що до нас не дійшли. Тому їхні хроніки можна вважати корисними у дослідженні історії Русі, Польщі та Литви, хоча й з деякою засторогою.

1. Русь у IX столітті за даними «Історії Польщі» Яна Длугоша

1.1. Загальні зауваження з приводу хроніки Яна Длугоша.

Ян Длугош (лат. *Ioannes Dlugossius*, пол. *Jan Długosz*, 1415-1480) став першим із польських хроністів, хто у своїй праці «Історія Польщі» (або «Анналі Польщі»), написаної на латині, дав найбільш широке висвітлення історії Русі. Вже з другої половини XIV ст. Волинські та Галицькі землі були у складі Великого князівства Литовського і Польщі (надалі об'єдналися в єдину державу – Річ Посполиту Польську), тому не є дивним інтерес хроніста до історії цих земель. Це також пов'язано з прагненням хроніста зробити полян (а з ними і русів) нащадками поляків.²

«Історія Польщі» складається з 12-ти книг та охоплює період від давніших часів до перших місяців 1480 р. Довгий період вона була поширена у вигляді рукопису, нею користувалися Кромер, Меховський, Стрийковський тощо. Лише через «Хроніку Польщі» Матвія Меховського (польський хроніст, 1457-1523), яка була видана вперше у 1519 р. та вдруге у 1521 р.³, читач міг частково ознайомитися з працею Длугоша (деякі польські хроністи саме через Меховського знайомилися з Длугошем).⁴ Твір Меховського являє собою компіляцію, основою якої стала хроніка «Історія Польщі». На це вказує аналіз текстів, що був проведений А. Божемським.⁵ Лише у 1615 р. у Добромилі хроніка Длугоша була вперше видана.⁶ У XVIII ст. ще два видання побачило світ – у

Лейпцигу й Варшаві. Але тільки з XIX ст. починається повсякчасне її друкування.⁷

Відомо, що хроніка Длугоша була дуже популярною, принаймні з XVII ст., на руських землях. А.І. Лизлов для написання своєї «Скіфської історії» у XVII ст. використав цю хроніку, дещо було використано Ф. Софоновичем і автором Київського Синопису, в інших працях теж відмічається вплив хронічки.⁸

Працюючи над хронікою, Длугош занадто пізно зміг ознайомитися з давньоруськими літописами. Йому довелося вчити руську мову, як він пояснює – *«щоб викласти історію нашу більш ясно й докладно»*.⁹ Але погане знання мови¹⁰ призвело до того, що він плутав і змінював імена. Наприклад, ім'я князя Кия він змінив на Kig, ім'я древянського князя Мала у Niszkin/Nyszkin (щодо цього імені, то було висловлено багато гіпотез¹¹), так само і з Сінеусом (Szinyev), Трувором (Trubor) тощо; а ім'я Рюрика слов'янізував у Rurko.¹² Деякі викривлення перейшли у «Хроніку Польщі» Меховського.¹³ Також Длугош «підганяв» дати давньоруських літописів відповідно до дат у польських джерелах.¹⁴ О. Семкович нарахував, що тільки за 966-1229 рр. він наводить 92 дати, з яких лише 13 відповідають датам давньоруських літописів.¹⁵

Дослідники хроніки багато уваги приділяли ймовірним джерелам, якими користувався Длугош. О.О. Шахматов вважав, що у користуванні Длугоша було не так багато давньоруських джерел.¹⁶ Він знаходить у Длугоша відповідності з тими джерелами, які дали основу для «Повісті временних літ» (особливо для Іпатіївського ізводу), «Новгородського першого літопису старшого і молодшого ізводів» та інших давньоруських літописів.¹⁷ Як стверджувала Н.І. Щавелєва, основним джерелом для подій до XII ст. в хроніці Длугоша служив південноруський літопис, подібний до Іпатіївського ізводу.¹⁸ Крім того, В.Т. Пашуто вважав, що праця хроніста в деякій мірі зберегла текст Київського літопису 1238 р.¹⁹

Деякі дані Длугоша, що не мають аналогій з даними руських літописів, на думку Ю.О. Лимонова з'явилися у результаті значних скорочувань автором своєї праці.²⁰ Це лише припущення, яке може стосуватися лише деяких епізодів, але не всієї хроніки.

У недатованій своїй частині, в розділі під назвою «Як росла Русь і ким були побудовані найголовніші міста та фортеці», є виклад двох легенд: київської – про трьох рідних братів – Кия, Щека і Хорива, і їх сестру Либідь (вона лише один раз згадується у хроніці, на протилежному братам), і новгородської – про Рюрика, Сінеуса і Трувора.²¹ І ці легенди висвітлюються так, ніби події трапилися протягом не надто тривалого часу. Це притаманно не лише Длугошу. Мартін Кромер (польський хроніст, 1512-1589) дуже стисло порівняно з хронікою Длугоша вніс ці легенди до своєї «Хроніки Польщі» (вперше видана у 1555 р.²²), у розділ про правління П'яста, але змінив порядок – спочатку згадує Рюрика, Сінеуса і Трувора, а за ними вже Кия з братами й сестрою. Потім Аскольда і Дір осідають у Києві і йдуть походом на Константинополь, у подальшому Олегу дається опіка над Ігорем після смерті Рюрика тощо.²³ Мабуть, Кромер безпосередньо користувався одним із ізводів «Повісті временних літ» і не користувався в цій частині хронікою Длугоша (хоча й був знайомий з його працею), оскільки, наприклад, немає у зв'язки Аскольда й Діра з Києвичами (однак можливо, що він сприймав це як вигадку, але нічого про це не написав).

1.2. Розгляд київської легенди та деяких епонімів.

На відміну від «Повісті временних літ», у Длугоша не тільки Київ засновує місто, але й його брати: «*Київ (Куг), побудоване для себе місто на Дніпрі (Днуерр) назвав Кисвом (Куов), Шек (Ссзук) – Шекавицею (Ссзукашусза), Хорив (Корев) – Хоривицею (Корешусза)*». ²⁴ У даному уривку хроніст допустив вільну вставку. У «Повісті временних літ» (тут і далі використовуємо Лаврентіївський ізвод цього літопису) вказуються ороніми (гори Шекавиця та Хоривиця), які наводяться Длугошем у хроніці. ²⁵ Але до даних топонімів він додає астіоніми (міста Шекавиця, Хоривиця), які відсутні в давньоруських літописах. Мабуть, це пов'язано з тим, що хроніст припустив існування у братів окремих міст, як це у Києві, тому і зробив таку вставку. Б.Д. Греков припускав існування у київських князів своїх «хоромів» або «градів», подібних до середньовічних замків (це доречно порівняти зі звісткою Стрийковського про «замки і міста» у київських князів ²⁶). На доказ цієї версії Б.Д. Греков наводив дані про такі «міста» з «Руської Правди» і «Повісті временних літ». ²⁷ Р.О. Наливайко запропонував свою гіпотезу, що Длугош зробив помилку у перекладі через погане знання руської мови, і поставив у хроніці замість «гори» – «міста». ²⁸ Ця версія можлива, хоча й суперечить тому середньовічному світогляду, який був притаманний Длугошу.

Далі у хроніці Длугоша ми бачимо такий епонімічний ряд: В'ятко – родоначальник в'ятичів, Радим – радимичів, і Дуліб – дулібів ²⁹ (подібний трьохскладовий епонімічний ряд зустрічається у хроніста «Великої хроніки», де наводяться епоніми – Лех, Чех і Рус ³⁰). Крім того, хроніст видозмінив назви цих племен до такого вигляду – Wyaticzanye, Radziniczanye, Dulyebyenye. ³¹ У випадку з двома першими – В'ятко (Wyathko) та Радим (Radzim), то їх згадують давньоруські літописи, зокрема «Повість временних літ», позначивши їх лядське (польське) походження, як і у Длугоша. ³² А ось Дуліб – це вже, можливо, вільна вставка самого хроніста, бо у давньоруських літописах згадується плем'я дулібів, але без епоніма. ³³ Поява Дуліба поряд з Радимом і В'ятком М.Ф. Котляр вважає не випадковим, бо цифра «три» належить до магічних чисел фольклору. ³⁴ Крім вище зазначеного, ще є цікаві дані про дулібів: «*Дуліби (Dulyebyenye) від князя Дуліба (Dulyeba) названі, потім [стали] волинянами (Wolhanye) зватися, які зараз лучани (Luchanue)*». ³⁵ У «Повісті временних літ» всі вони є окремими племенами, а не одним єдиним племенем з різними назвами. ³⁶

1.3. Аскольд і Дір.

Існує у хроніста цікава (і дещо суперечлива) інформація про Аскольда і Діра: «*По смерті Києя, Шека і Хорива, їхні сини і внуки, що у прямому спадкуванні йшли, володіли Руссю (Ruthenos) багато років, поки, у свою чергу, успадкування не перейшло до двох рідних братів, Аскольда (Oszkald) і Діра (Dir)*». ³⁷ У давньоруських літописах, які дійшли до нас, не відображена ця генеалогічна побудова. Хроніка Длугоша є єдиним нам відомим джерелом (серед тих, що писались до XV ст.), яке прив'язує двох братів до місцевого київського роду. Аналогічна літописна традиція була відображена у Київському Синописі. ³⁸ Швидше за все, саме від Длугоша пішла ця звістка в інші джерела, у тому числі й у Київський Синопис. На це вказував і М.Ю. Брайчевський. ³⁹

Гіпотезу про Аскольда і Діра з роду Києвичів підтримувало багато істориків – О.О. Шахматов, Б.О. Рибаків, М.М. Тихомиров, П.П. Толочко та інші. ⁴⁰ М.М. Тихомиров мав упевненість, що цей уривок був первісним текстом

оповіді про початок Руської землі.⁴¹ Тільки тут потрібно враховувати те, що дані про Русь у хроніці мають скорочений вигляд. І можна тільки припускати – чи було це вільним трактуванням хроніста, чи все ж таки взято ним з невідомого нам джерела.

У самих давньоруських літописах є суперечності, які дають можливість схилитися до версій як про місцеве походження Аскольда й Діра, так і про їх чужоземне походження. У «Повісті временних літ» вони є боярами князя Рюрика, але не з його племени, які поїхали у 862 р. до Києва і стали там княжити.⁴² У Новгородському першому літописі Аскольд і Дір не пов'язуються з Рюриком, хоча й названі варягами.⁴³ У Никонівському літописі Аскольд і Дір діють (в основному Аскольд) як тубільні полянські правителі.⁴⁴ У цьому літописі немає прив'язки Аскольда й Діра до Рюрика і варягів.⁴⁵ О.О. Шахматов припускав, що упорядникові Никонівського літопису не потрібно було штучно створювати певну схему, як це було в укладача Начального зводу, який проводив дві ідеї: *«ідею про єдність княжого роду й ідею про появу князівської влади тільки з часу Рюрика, а всі інші правителі – самоназвані, як Аскольд і Дір»*.⁴⁶ М.М. Тихомиров спростовував варязьке походження Аскольда та Діра. На його думку, легенда про належність Аскольда, Діра та Олега до дружинників Рюрика є пізньою вставкою.⁴⁷ Щодо Аскольда і Діра, то з цим припущенням погоджувався і П.П. Толочко, хоча були сумніви щодо Олега.⁴⁸ Більш докладно питання про походження Аскольда й Діра було розглянуто М.Ю. Брайчевським.⁴⁹

Крім всього зазначеного, ще є деякі сюжетні моменти у «Повісті временних літ», які можуть бути цікавими. Літописець збудував єдиний генеалогічний ряд: Рюрик – Олег – Ігор (подібна побудова була притаманна для різних середньовічних літописців і хроністів).⁵⁰ Але він також показує зв'язок Кия, його братів та сестри з Аскольдом і Діром через певні дії. Аскольд і Дір, вислухавши легенду про Кия і його братів, займають їх місце.⁵¹ Ця легенда сюжетно зв'язує одних київських правителів з іншими.

1.4. Новгородська легенда.

У новгородську легенду Длутош вніс кілька цікавих моментів. Згідно з його хронікою, руський народ розселився далі на північ через свою численність. Причому, однією з причин цього розселення, як з'ясовується, було незадовільне правління Аскольда й Діра – руський народ *«обтяжувався їх князюванням»*. Потім були обрані на управління з варягів три брати – Рюрик, Сінеус і Трувор.⁵² Тобто, не від Рюрика з братами до Аскольда й Діра йде ланцюжок даних, як у відомих нам давньоруських літописах⁵³, а зовсім навпаки. Що також дає можливість вважати Аскольда і Діра належними до місцевого населення Придніпров'я (якщо ця інформація не вигадка хроніста, а взята ним з невідомого нам давнього джерела).

Рюрик (Rurek, потім у тексті приводиться варіант Rurko) осів у Новгороді (Nowogrod), Сінеус (Szinyeу) – у Білоозері (Byalye yeszyoro), Трувор (Trubor) – в Изборську (Sborsk). Після смерті Сінеуса і Трувора, які не залишили потомства, їх князівства перейшли до Рюрика. Ці дані, в нашому випадку, не настільки важливі, тому що вони викладені відповідно до давньоруських літописів.⁵⁴ Але далі є цікавий текст: *«Залишив [Рюрик] по собі сина на ім'я Ігор (Igor), який, досягнувши повноліття, Аскольда (Oszkaldim) і Діра (Dyr), Київських (Kyowienses) князів, що не чекали від нього злої напасті, зрадницьки вбив, а їх землями і князюваннями заволо-*

дію». ⁵⁵ У цьому уривку не згадується Олег, та й Ігор є вже дорослим, коли було вбито Аскольда й Діра. Можна припустити, що Длутош брав цю інформацію з невідомого нам джерела, де відсутній Олег і діє тільки Ігор (Р.О. Наливайко навіть припустив думку, що хроніст скористався тим джерелом, де Олега немає ⁵⁶). Наведена хроністом інформація є недостатньою для того, щоб можна було судити, чи був Ігор на момент смерті Рюрика у малому віці, як це випливає з «Повісті временних літ», чи ні. Але згадка про те, що Рюрик після себе залишив ще неповнолітнього сина, на наш погляд, вказує на те, що Длутош не навмисно подав викривлені літописні відомості, бо ці викривлення могли з'явитися внаслідок скорочення хроніки.

2. Русь у IX столітті в хроніці Матвія Стрийковського

2.1. Загальні зауваження з приводу хроніки Матвія Стрийковського.

Крім Длугоша, приділив увагу історії Русі і Матвій Стрийковський (пол. Maciej Strzykowski, 1547 – близько 1590). Його головною працею була «Хроніка польська, литовська, жмудська і всієї Русі», що складалась з 25-ти книг та була написана польською мовою з деякими поетичними вставками на латині. Перше та друге видання цієї книги відбулось у 1582 р. (прижиттєве видання) та 1766 р. ⁵⁷ – обое у Кенігсберзі (на той час Крелевель), третє – у двох томах за 1846 р. у Варшаві. ⁵⁸ Хроніка викладає історію з давніх часів до 1581 р. Головним об'єктом дослідницького розгляду у хроніста була історія Литви. ⁵⁹

XVI ст. стало проривом оригінальної польської літератури. Крім названої хроніки, ще дві книги у тому ж віці були написані польською мовою: «Хроніка всього світу» Мартіна Бельського (батько) і «Польська хроніка» Йоакима Бельського (син). ⁶⁰ До них ще не було оригінальних праць з історії, написаних польською мовою, бо книги писалися на латині. Але зародження традиції писання історичних творів національною мовою не призвело до кризи латиномовної хронографії у Польщі. Латинська традиція була більш професійною, ніж національна польська, остання лише тільки формувалась і ще не мала високого рівня техніки історичного опису. До того ж, праці хроністів були направлені до європейського читача, а не лише до польського. ⁶¹

Але, все ж таки, й оригінальна польська література мала свого читача на інших землях, принаймні починаючи з XVII ст. ⁶² А.І. Лизлов переклав деякі глави із хроніки Стрийковського. ⁶³ Ф. Софонович значною мірою доповнив свою працю даними з польської хроніки при висвітленні історії Русі, Литви та Польщі. ⁶⁴ Під час створення «Литовської і Жмойтської хроніки», літопису І. Кроковського та інших українських джерел було використано хроніку Стрийковського. ⁶⁵

Раніше побутувало твердження, що в основу Київського Синопису була покладена хроніка Стрийковського. ⁶⁶ Але О.П. Толочко спростував його тим, що довів використання автором Київського Синопису Українського хронографу, а вже автор цього хронографу, у свою чергу, і використав польську хроніку. ⁶⁷

Особливо хочеться відзначити те, що у хроніці Стрийковським було введено цілі розділи на розгляд історії Русі. Проте, щодо руських земель він не виходить за часові рамки існування Київської Русі (до моменту поглинення руських земель Литвою). У його розпорядженні, порівняно з попередніми

хроністами (зокрема Длугоша), було більше джерел. Працюючи над початковою історією Русі, він користується візантійськими, західноєвропейськими, польськими, давньоруськими та іншими джерелами.

На відміну від Длугоша, Стрийковський добре знав руську мову.⁶⁸ При передачі власних імен він не робить помилок (як це ми бачимо у Длугоша). Але подекуди приводить декілька різних варіантів імен (у нього існують два варіанти імені – Кий та Киг («*Kij albo Kig*») – той, що він взяв з давньоруських літописів, і той, що було взято у Длугоша; так само з Синіусом («*Sineus albo Siniew*»), Трувором («*Truwor albo Trubor*») та іншими).⁶⁹ Але на відміну від них, ім'я Аскольда хроніст приводить у трьох варіантах – Oskald, Askolt та Oskolod.⁷⁰ Перша форма зустрічається у Длугоша (Oszkald)⁷¹, друга і третя могли бути взяті з якогось давньоруського літопису, бо подібні форми імені є у багатьох пам'ятках, наприклад, у Лаврентіївському ізводі⁷², або у Ніконівському літописі.⁷³ Однак, не можна бути впевненим у тому, яке саме джерело використав Стрийковський (ім'я у вигляді Askolt використав і Кромер у своїй хроніці⁷⁴).

2.2. Розгляд київської легенди та деяких епонімів.

У хроніці Стрийковського розрізняються два види русів – ті, що жили у Наддніпрянщині, з головним містом Києвом, і ті, що жили в Прильменні, з головним містом Новгородом Великим.⁷⁵

Майже дослівно Стрийковський повторює Длугоша відносно київської легенди, але до даних про будівництво братами однойменних міст є цікаві додатки, яких немає ні у відомих нам давньоруських літописах, ні в інших джерелах, зокрема у Длугоша. Наведемо це місце повністю: «*Кий (Kij albo Kig), Шек (Sciek) і Хорив (Korewo), князі Руські (Ruskie), були рідними братами, а четвертою їх сестра – Либідь (Lebeda albo Lebed), з народу і потомства Яфетового (Jafetowego) і Мосоха (Mogocha), сина його. А ті, керуючи Руським (Ruskiemi) народом, почали будувати і зміцнювати міста і замки для захисту. Кий старший, замок і місто Київ (Kijow) під своїм ім'ям над річкою Дніпром (Dnierep) заснував, де потім була головна і слава столиця єдиновладдя Руського (Ruskiego).*

Другий брат Шек (Sciek) недалеко від Києва (Kijowa) побудував замок і місто на горі Щекавиці (Sciekawice), від свого імені [назване]. Також Хорив, третій брат їх, Хоревіцю (Korewice) в окремому своєму князівстві заснував, яка потім Вишгородом (Wyssegradem) [була] названа. А сестра їх Либідь (Libeda) над річкою Либідь (Libieda), цілком обґрунтовано, там само замок – Либич (Libiec), або [по-іншому називасмо] Любич (Lubiec), побудувала на високому вагорбі».⁷⁶

Якщо виходити з вище наведеного тексту, то видно, що Стрийковському були відомі деякі фольклорні мотиви походження міст Вишгорода та Любича, які до нас не дійшли. Крім іншого, у Стрийковського не тільки брати засновують міста (як це у Длугоша), але ще й їхня сестра Либідь. І постійно доповнюється фразою – «замки і міста». Але це вже, на наш погляд, додаток до вставок Длугоша, які, швидше за все, мають більше відношення до фольклору, ніж до дійсності.

Далі йдуть відомості про Радима (Radzim, Rodzim), В'ятку (Wiatko, Wijatka) і Дуліба (Duleba)⁷⁷, які були почерпнуті у Длугоша через Меховського, але вже зі звіркою з кількома давньоруськими літописами, близькими до «Повісті временних літ».⁷⁸

2.3. Аскольда й Діра.

Якщо Длугош лише раз згадує спорідненість Аскольда й Діра з Києви-чаними⁷⁹, то Стрийковський кілька разів їх називає нащадками Кия.⁸⁰ На відміну від Длугоша, він подає звістки про початкову історію Русі в більш широкому висвітленні. Використовує, мабуть, і ті давньоруські літописи, які не були доступні Длугошу. Це ми бачимо, коли хроніст (у стислому вигляді) описує події, пов'язані з походом цих князів на Константинополь.⁸¹ Згадка про цей похід відсутня у Длугоша.

При описі походу Аскольда й Діра на Константинополь, Стрийковський використовує так звану «Хроніку Руську» (*Kronika Ruska*), як він її називає. Це підтверджується і наявністю двох астіонімів одного і того ж об'єкту – Царгород (*Czarygrad*) і Константинополь (*Constantinopol*). Хроністу взагалі властиво згадка двох варіантів одних і тих же астіонімів, підронімів та інших – наприклад, крім вище наведеного, у тому ж місці, він разом з назвою «Чорне море», згадує і назву «Понт Евксинський» («*Czarnym morzem albo Pontem Euxinensem*).⁸² Назва «Царгород» найчастіше згадується у давньоруських літописах, а також у деяких пам'ятниках старослов'янської писемності.⁸³

Крім названої «Хроніки Руської», хроніст вказав у зв'язку з походом на Константинополь також Ліутпранда й Зонару, хоча відомостей про цей похід давньоруських правителів Аскольда й Діра у їх джерелах немає.⁸⁴ Стрийковський сплутав один похід з іншим при використанні хроніки Кромера. Про це можна впевнено вести мову. Саме у його хроніці наведена інформація про те, що Ліутпранд і Зонара повідомляють про похід Ігоря на Константинополь.⁸⁵ Дата походу відсутня (хроніст узагалі практично не вказує дат із раннього періоду Русі). Мабуть, це пов'язано з відсутністю дат у руському джерелі, яким користувався Стрийковський, або з використанням хроніки Кромера, де теж немає дати.

2.4. Новгородська легенда.

У пізніх давньоруських літописах є певні вставки, яких немає у ранніх літописах. Наприклад, у Воскресенському літописі згадується старійшина Гостомисл, брати Рюрик, Сінеус і Трувор виводяться з німців, робиться генеалогічна побудова Рюрика і його братів з роду Августа, римського імператора, і таке інше.⁸⁶ Ці відомості відображені у багатьох пізніх джерелах: «Сказання про князів Володимирських»⁸⁷, у Герберштейна⁸⁸ тощо – та пов'язані з претензією правителів Московського князівства у XV-XVI ст. на створення єдиної централізованої держави, яка б мала значну вагу в міжнародному житті (пізніше ці вставки стали в нагоді для легітимізації прийняття царського титулу Іваном IV).⁸⁹

Можна було б припустити, що Стрийковський використав ці пізні літописи у зв'язку зі згадкою Гостомисла (*Gostomissel*)⁹⁰, наприклад, з Воскресенського літопису. Але, згідно О.І. Рогова, Стрийковський скористався саме записками Герберштейна. Лише у польського хроніста Гостромисл був названий так само, як у Герберштейна – князем (в пізніх давньоруських літописах – старійшина). Крім того, були такі ж пропуски в хроніці, як і в Герберштейна.⁹¹

Працюючи над новгородською легендою, Стрийковський користувався і хронікою Кромера. У хроніці Кромера наявна дата – «за руським рахунком 6370, а від Христа 861 рік» – дата покликання варягів (хроніст помилився в роз-

рахунках, правильніше буде 862 р.).⁹² Цю дату і запозичує Стрийковський.⁹³ Не виключено, що це запозичення пов'язано з тим, що у використаних ним літописах не було датування взагалі, або відсутня частина дат. Однак у главі, де коротко розповідається історія володимирського, луцького та київського князівств напередодні правління Гедиміна, хроніст згадує дату заснування міста Києва – 430 р.⁹⁴ Хоча в інших главах про руських правителів, у тому числі й про Кия і його братів та сестри, він нічого такого не пише. Наскільки ця дата правдива, ми не можемо впевнено сказати, імовірно, що її взято з якогось фольклорного джерела.

Крім цих особливостей, існує ще одна, пов'язана з новгородською легендою. Якщо у Длугоша і в давньоруських літописах Сінеус і Трувор після себе не залишили потомства⁹⁵, то у Стрийковського Трувор усе-таки мав потомство, і навіть Сінеусове Білоозерське князівство успадкував. Хоча після смерті Трувора у Пскові («umarł w Pleskowie albo we Pskowie»), де він і був похований за язичницьким звичаєм, вся влада перейшла до Рюрика.⁹⁶ О.І. Рогов висловив думку, що звістка про поховання Трувора у Пскові могла бути місцевим псковським переказом.⁹⁷ Ця здогадка цілком може бути вірною, Трувор у хроніці згадується два рази як князь Псковський.⁹⁸ Крім того, неодноразово Стрийковський використовував перекази (наприклад, про походження міст Вишгорода та Любича⁹⁹).

Далі Стрийковський, в основному, використовує давньоруські літописи, коли коротко розповідає про смерть Рюрика, передавання його малолітнього сина Ігоря Олегу, вбивство Олегом Аскольда і Діра.¹⁰⁰ Тому ми це не розглядаємо.

* * *

Було розглянуто та систематизовано дані з історії Русі, що нам надають хроністи Длугош і Стрийковський. Проведено порівняльний аналіз їх хронік із давньоруськими літописами та іншими джерелами (у тому числі з іншими польськими хроніками).

Як видно з польських хронік, відомості мають суперечливий характер. Є певні помилки у повідомленні хроністів, наприклад, з іменами у Длугоша, з походом на Константинополь у Стрийковського. Крім того, згадується нова, не відома для нас інформація. І можна лише будувати припущення, якими саме джерелами вони могли скористатися. Длугош частіше звертався до польських джерел, і рідше – до давньоруських (у зв'язку з пізнім ознайомленням з ними), а Стрийковський значно розширив джерельну базу. Крім відомих джерел (візантійських, польських, давньоруських тощо), були ті, що пов'язані з фольклором (перекази про міста Вишгород, Любич, Псков).

Дослідження означених авторів має бути продовжене, бо ще існує багато невивчених фактів, які потребують роз'яснення, або навколо яких точаться дискусії.

Аналіз джерел, якими користувалися польські хроністи, проводився дослідниками здебільшого з позицій текстуального та історіографічного розгляду тих джерел, у яких спостерігається вплив польських хронік. А системного розгляду існуючого наративу та пошуку гіпотетичних джерел, якими могли користуватися польські хроністи, майже не проводилось.

1. Луцкай Ю.В. Сведения польских хронистов о начальном периоде истории Руси / Ю.В. Луцкай // Генеалогия. – 2010. – Вып. 13. – С. 132-134.
- 2 Там само. – С. 133-134.
- 3 *Mathiae de Mechovia. Chronica Polonorum.* – Cracoviae, 1519.; *Mathiae de Mechovia. Chronica Polonorum.* – Cracoviae, 1521. (Далі. - *Mathiae de Mechovia*).
- 4 Лимонов Ю.А. Русские летописи и западноевропейская историография XV-XVII вв. / Ю.А. Лимонов // Проблемы источниковедения западноевропейского средневековья. – Л., 1979. – С. 198-203.
- 5 *Borzemski A. Kronika Miechowity. Rozbior krytyczny* / A. Borzemski. – Krakow, 1890. – S. 6-18.
- 6 *Historia Polonica Ioannis Dlugossi seu Longini canonici cracoviensis in tres tomos digesta Auctoritate sumptibus Herbulti Dobromilski edita.* – Dobromili, 1615.
- 7 *Semkowicz-Zaremba V. Praefatio* / V. Semkowicz-Zaremba // *Ioannis Dlugossii Annales seu cronicae incliti regni Poloniae. Liber 1-2.* – Warszawa, 1964. – P. 9-10; *Щавелева Н.И.* Издания Анналов Длугоша / Н.И. Щавелева // Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша : книги I-VI. – М., 2004. – С. 64; *Наливайко Р.А.* Древняя Русь и Великое княжество Литовское в «Annales Poloniae» Яна Длугоша : дис. на соискание ученой степени канд. ист. наук. : спец.: 07.00.02. «Отечественная история» / Р.А. Наливайко – СПб., 2007. – С. 19-22.
- 8 *Пылин А.Н.* История славянских литератур / А.Н. Пылин, В.Д. Спасович. – СПб., 1881. – Т. II. – С. 1100; *Чистякова Е.В.* «Скифская история» А.И. Лызлова и труды польских историков XVI-XVII вв. / Е.В. Чистякова // Труды Отдела древнерусской литературы. – М.-Л., 1963. – Т. XIX. – С. 348; *Алпатов М.А.* Русская историческая мысль и Западная Европа XII-XVII вв. / М.А. Алпатов. – М., 1973. – С. 397; *Софонович Ф.* Хроника з літописців стародавніх / Ф. Софонович. – К., 1992. – С. 57.
- 9 *Jana Długosza Dziejow Polskich.* – Krakow, 1867. – Т. 1. – S. IX-X. (Далі. – Jan Długosz)
- 10 *Semkowicz A. Krytyczny rozbiór Dziejow Polskich Jana Długosza (do roku 1384)* / A. Semkowicz. – Krakow, 1887. – S. 52.
- 11 Див. у таких працях: *Шахматов А.А.* Разыскания о древнейших летописных сводах / А.А. Шахматов. – СПб., 1908. – С. 364; *Лимонов Ю.А.* Русские источники Яна Длугоша по истории Киевской Руси / Ю.А. Лимонов // Проблемы истории феодальной России : сб. статей к 60-летию проф. В.В. Мавродина. – Л., 1971. – С. 77-78; *Поппэ А.В.* Родословная Мстиши Свенальдича / А.В. Поппэ // Летописи и хроники. 1973. – М., 1974. – С. 71-76; *Москаленко О.* Усні перекази і рід Вишатиць у «Повісті временних літ» / О. Москаленко // Київська старовина. – 2001. – № 6. – С. 34; *Наливайко Р.А.* Древняя Русь и Великое княжество Литовское в «Annales Poloniae» Яна Длугоша. – С. 86-88 та інші.
- 12 *Ioannis Dlugossii Annales seu cronicae incliti regni Poloniae. Liber 1-2.* – Warszawa, 1964. – P. 121-122. (Далі. – *Annales Poloniae*); *Щавелева Н.И.* Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша / Н.И. Щавелева. – С. 375-276, ком. 79.
- 13 *Mathiae de Mechovia.* – P. VI, XVII.
- 14 *Щавелева Н.И.* Предисловие / Н.И. Щавелева // «Великая хроника» о Польше, Руси и их соседях XI-XIII вв. – М., 1987. – С. 54-55.
- 15 *Semkowicz A. Krytyczny rozbiór Dziejow Polskich Jana Długosza* / A. Semkowicz. – S. 53.
- 16 *Шахматов А.А.* Разыскания о древнейших летописных сводах. – С. 341.
- 17 Там само. – С. 342-348.
- 18 *Щавелева Н.И.* Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша. – С. 47.
- 19 *Папуто В.Т.* Очерки по истории Галицко-Вольинской Руси / В.Т. Папуто. – М., 1950. – С. 18, 25.; *Папуто В.Т.* Образование литовского государства / В.Т. Папуто. – М., 1959. – С. 16-17.
- 20 *Лимонов Ю.А.* Русские источники Яна Длугоша по истории Киевской Руси. – С. 78.
- 21 *Jan Długosz.* – S. 51-52; *Annales Poloniae.* – P. 121-122.

- ²² *Martini Cromeri. De Origine et rebus gestis Polonorum libri XXX / Cromeri Martini.* – Basileae, 1555. (Далі. – Martin Cromer).
- ²³ *Kronika Polska Marcina Kromera.* – Sanok, 1868. – Т. I. – С. 85-86.
- ²⁴ *Jan Długosz.* – S. 51; *Annales Poloniae.* – P. 121.
- ²⁵ Лаврентьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – Л., 1926. – Т. I. – С. 9.
- ²⁶ *Kronika polska, litewska, zmodzka i wszystkiej Rusi Macieja Strykowskiego.* – Warszawa, 1846. – Т. 1. – С. 112. (Далі. – Maciej Strykowski)
- ²⁷ Греков Б.Д. На заре русского государства / Б.Д. Греков // Исторический журнал. – 1942. – Кн. 7. – С. 22-23.
- ²⁸ Наливайко Р.А. Древняя Русь и Великое княжество Литовское в «*Annales Poloniae*» Яна Длугоша. – С. 82, ком. 30.
- ²⁹ *Jan Długosz.* – S. 51; *Annales Poloniae.* – P. 121.
- ³⁰ Див. про це: Карнаухов Д.В. Мифологема происхождения восточных славян в интерпретации польской просвещенной элиты XVI в. / Д.В. Карнаухов // Вестник Евразии. – 2000. – № 3. – С. 63-68; Луцкай Ю.В. Сведения польских хронистов о начальном периоде истории Руси. – С. 133 та інш.
- ³¹ *Annales Poloniae.* – P. 121.; Щавелева Н.И. Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша. – С. 375, ком. 74.
- ³² Лаврентьевская летопись. – С. 12.
- ³³ Там само. – С. 12-13.
- ³⁴ Котляр Н.Ф. Древняя Русь и Киев в летописных преданиях и легендах / Н.Ф. Котляр. – К., 1986. – С. 28-29.
- ³⁵ *Jan Długosz.* – S. 51; *Annales Poloniae.* – P. 121.
- ³⁶ Лаврентьевская летопись. – С. 12-13. •
- ³⁷ *Jan Długosz.* – S. 51; *Annales Poloniae.* – P. 121.
- ³⁸ Синопис. – СПб., 1785. – С. 22-23, 26; Еремин И.П. К истории общественной мысли на Украине второй половины XVII в. / И.П. Еремин // Труды Отдела древнерусской литературы. – М.-Л., 1954. – Т. X. – С. 215; Толочко П.П. Спорные вопросы ранней истории Киевской Руси / П.П. Толочко // Славяне и Русь (в зарубежной историографии). – К., 1990. – С. 113.
- ³⁹ Брайчевський М.Ю. Аскольда – цар кївський // Вибране : у 2 т. / М.Ю. Брайчевський ; наук. ред. Ю. Кухарука. – К., 2009. – Т. 2. – С. 227.
- ⁴⁰ Шахматов А.А. Разыскания о древнейших летописных сводах. – С. 322-323; Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII-XIII вв. / Б.А. Рыбаков. – М., 1982. – С. 307; Тихомиров М.Н. Русское летописание / М.Н. Тихомиров. – М., 1979. – С. 55; Толочко П.П. Древняя Русь / П.П. Толочко. – К., 1987. – С. 21 та інш.
- ⁴¹ Тихомиров М.Н. Начало русской историографии / М.Н. Тихомиров // Вопросы истории. – 1960. – № 5. – С. 48.
- ⁴² Лаврентьевская летопись. – С. 20-21.
- ⁴³ Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов / [под ред. А.Н. Насонова]. – М.-Л., 1950. – С. 106.
- ⁴⁴ Никоновская летопись // Полное собрание русских летописей. – СПб., 1862. – Т. IX. – С. 7, 9, 13, 15.
- ⁴⁵ Там само. – С. 9.
- ⁴⁶ Шахматов А.А. Разыскания о древнейших летописных сводах. – С. 321.
- ⁴⁷ Тихомиров М.Н. Начало русской историографии. – С. 55.
- ⁴⁸ Толочко П.П. Русские летописи и летописцы X-XIII вв. / П.П. Толочко. – СПб., 2003. – С. 16-17.
- ⁴⁹ Брайчевський М.Ю. Аскольда – цар кївський. – С. 323-338.
- ⁵⁰ Див. про це: Мельникова Е.А. Первые русские князья: о принципах реконструкции летописцем ранней истории Руси / Е.А. Мельникова // Восточная Европа в древнос-

ти и средневековье. Мнимые реальности в античной и средневековой историографии : тезисы докладов / XIV Чтения памяти В.Т. Пашуто. – М., 2002. – С. 150.

⁵¹ *Щавелев А.С.* Славянские легенды о происхождении первых правителей («Повесть временных лет», Хроника Галла Анонима и Козьмы Пращского) / А.С. Щавелев // Восточная Европа в древности и средневековье. Автор и его текст : тезисы докладов / XV Чтения памяти В.Т. Пашуто. – М., 2003. – С. 271; *Щавелев А.С.* Становление власти первых князей в древнейших славянских летописях и хрониках / А.С. Щавелев // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. – 2008. – № 3. – С. 74.

⁵² *Jan Dlugosz*. – S. 52; *Annales Poloniae*. – P. 121-122.

⁵³ Лаврентьевская летопись. – С. 20-21.

⁵⁴ Порівняй: *Annales Poloniae*. – P. 122.; Лаврентьевская летопись. – С. 20.

⁵⁵ *Jan Dlugosz*. – S. 52; *Annales Poloniae*. – P. 122.

⁵⁶ *Наливайко Р.А.* Древняя Русь и Великое княжество Литовское в «*Annales Poloniae*» Яна Длугоша. – С. 86.

⁵⁷ *Kronika polska, litewska, zmodzka i wszystkiej Rusi Macieja Strykowskiego*. – Krolewicz, 1582.; *Kronika polska, litewska, zmodzka i wszystkiej Rusi Macieja Strykowskiego*. – Krolewicz, 1766.

⁵⁸ *Maciej Strykowski*. – Т. 1-2.

⁵⁹ *Николаев С.И.* Хроника Мацея Стрыйковского / С.И. Николаев, М.А. Салмина // Словарь книжников и книжности Древней Руси. – СПб., 2004. – Вып. 3 (XVII в.). – Ч. 4. – Т.-Я. (Дополнения). – С. 215.

⁶⁰ *Пыпин А.Н.* История славянских литератур. – С. 514; *Карнаухов Д.В.* Польскоязычная историческая книга в интеллектуальной культуре эпохи Возрождения / Д.В. Карнаухов // Гуманитарные науки в Сибири. – 2008. – № 3. – С. 35-37.

⁶¹ *Карнаухов Д.В.* Формирование исторического образа Руси в польской хронографии XV-XVI вв. : источники и историография исследования / Д.В. Карнаухов // История и историки. – 2005. – № 1. – С. 60-61.

⁶² *Пташицкий С.* I. Западнорусские переводы хроник Бельского и Стрыйковского [библиографическая заметка] / С.А. Пташицкий // Новый сборник статей по славяноведению в честь В.И. Ламанского. – СПб., 1905. – С. 372-384; *Алпатов М.А.* Русская историческая мысль и Западная Европа XII-XVII вв. – С. 417-418; *Николаев С.И., Салмина М.А.* Хроника Мацея Стрыйковского. – С. 215-218 та інші.

⁶³ *Чистякова Е.В.* «Скифская история» А.И. Лызлова и труды польских историков XVI-XVII вв. – С. 350, 353-356.

⁶⁴ *Мицик Ю.А.* Передмова / Ю.А. Мицик, В.М. Кравченко // Хроніка з літописців стародавніх / Ф. Софонович. – К., 1992. – С. 19-21, 23-27, 29-32 і далі.

⁶⁵ *Улащик Н.Н.* «Литовская и Жмоитская хроника» и ее отношение к хроникам Быховца и М. Стрыйковского / Н.Н. Улащик // Славяне и Русь. – М., 1968. – С. 357-365; *Мызык Ю.А.* Украинские краткие летописцы конца XVII – начала XVIII в. / Ю.А. Мызык // Некоторые проблемы отечественной историографии и источниковедения : сборник науч. трудов. – Днепропетровск, 1978. – С. 36.

⁶⁶ *Пептич С.* I. «Синописис» как историческое произведение / С.А. Пептич // Труды Отасаа древнерусской литературы. – М.-Л., 1958. – Т. XV. – С. 287-289 і далі; *Алпатов М.А.* Русская историческая мысль и Западная Европа XII-XVII вв. – С. 396-398 та інші.

⁶⁷ *Толочко О.П.* Український переклад «Хроніки...» Мацея Стрийковського з колекції О. Лазаревського та історіографічні пам'ятки XVII століття (Український хронограф і «Синописис») / О.П. Толочко // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1996. – Т. ССXXXI (231). – С. 158-181.

⁶⁸ *Пыпин А.Н.* История славянских литератур. – С. 515; *Рогов А.И.* Русско-польские связи в эпоху Возрождения (Стрыйковский и его хроника) / А.И. Рогов. – М., 1966. – С. 43.

- ⁶⁹ *Maciej Strykowski*. – S. 112-113.
- ⁷⁰ *Ibid.* – S. 112.
- ⁷¹ *Annales Poloniae*. – P. 121-122.
- ⁷² Лаврентьевская летопись. – С. 21, 23.
- ⁷³ Никоновская летопись. – С. 7, 9, 13, 15.
- ⁷⁴ Див.: *Kronika Polska Marcina Kromera*. – S. 85; *Martin Cromer*. – P. 40.
- ⁷⁵ *Maciej Strykowski*. – S. 112.
- ⁷⁶ *Ibid.*
- ⁷⁷ *Ibid.*
- ⁷⁸ Порівняй: *Mathiae de Mechovia*. – P. VI; *Annales Poloniae*. – P. 121; Лаврентьевская летопись. – С. 12-13.
- ⁷⁹ *Jan Dlugosz*. – S. 51.
- ⁸⁰ *Maciej Strykowski*. – S. 112-113, 115.
- ⁸¹ Лаврентьевская летопись. – С. 21-22.; *Maciej Strykowski*. – S. 115.
- ⁸² *Ibid.* – S. 115.
- ⁸³ Львов А.С. Лексика «Повести временных лет» / А.С. Львов. – М., 1975. – С. 194-197.
- ⁸⁴ *Maciej Strykowski*. – S. 115.
- ⁸⁵ *Kronika Polska Marcina Kromera*. – S. 103-104; *Martin Cromer*. – P. 49.
- ⁸⁶ Воскресенская летопись // Полное собрание русских летописей. – СПб., 1856. – Т. VII. – С. 262, 268.
- ⁸⁷ Дмитриева Р.П. Сказание о князьях Владимирских / Р.П. Дмитриева. – М.-Л., 1955. – С. 175.
- ⁸⁸ Герберштейн С. Записки о Московии / С. Герберштейн. – М., 1988. – С. 60.
- ⁸⁹ Дмитриева Р.П. Сказание о князьях Владимирских. – С. 110-151; Древняя русская литература : хрестоматия / [сост. Н.И. Прокофьев]. – М., 1988. – С. 214.
- ⁹⁰ *Maciej Strykowski*. – S. 113.
- ⁹¹ Рогов А.И. Русско-польские связи в эпоху Возрождения. – С. 45.
- ⁹² *Kronika Polska Marcina Kromera*. – S. 85; *Martin Cromer*. – P. 40.
- ⁹³ *Maciej Strykowski*. – S. 113.
- ⁹⁴ *Ibid.* – S. 368.
- ⁹⁵ Див.: *Jan Dlugosz*. – S. 52; Лаврентьевская летопись. – С. 20.
- ⁹⁶ *Maciej Strykowski*. – S. 114.
- ⁹⁷ Рогов А.И. Русско-польские связи в эпоху Возрождения. – С. 49.
- ⁹⁸ *Maciej Strykowski*. – S. 114-115.
- ⁹⁹ *Ibid.* – S. 112.
- ¹⁰⁰ *Ibid.* – S. 115-116.

